

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ
МИНИСТІРЛІГІ
М.ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН МЕМЛЕКЕТТІК
УНИВЕРСИТЕТІ

ПРЕЗЕНТАЦИЯ

ТАҚЫРЫБЫ: 1916 ЖЫЛҒЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КӨТЕРІЛІС

ОРЫНДАҒАН: ТАСТАНБЕКОВ Н.

ТОБЫ: ИП-16-6К2

ҚАБЫЛДАҒАН: БАЙЖАНОВА А.

ШЫМКЕНТ 2017

1916 жылғы Қазақстандағы ұлт-азаттық көтерілістің пайда болуы

- ▶ 1916 жылғы Қазақстандағы ұлт-азаттық көтеріліс — 1916 ж. шілде айының бас кезінде пайда болды. Көтерілістің шығу себебі әлеуметтік-экономикалық және саяси сипаттағы факторлар еді. Яғни отарлық езгінің соғыс кезінде барынша күшеюі, жерді тартып алу, орыстандыру саясаты және т.б. Көтерілістің басталуына патшаның 1916 ж. 25 маусымда армияның қара жұмысына Түркістан өлкесінің және ішінара Сібірдің 19-дан 43-жасқа дейінгі ер-азаматтарын шақыру жөніндегі жарлығы түрткі болды.
- ▶ Шілденің басында қазақ даласында көп кешікпей қарулы көтеріліске айналған стихиялық бас көтерулер басталды. Ол біртіндеп ұйымдасқан сипат алды: Торғай мен Жетісуда оның танылған жетекшілері А. Иманов, Ө. Жанкелдин, Т. Бокин, Б. Әшекеев, Ө. Саурықов басшылық еткен ірі ошақтары пайда болды.

Көтерілістің негізгі себептері:

- ▶ 1916 жылғы 25 маусымдағы патша Жарлығы бойынша қара жұмысқа 19 –дан 43 жасқа дейінгі еңбекке жарамды барлық ер адамдар алынуға тиіс болатын.
1. Жердің тартып алынуы (қоныстандыру саясаты);
  2. Салықтар мен алымдардың көбеюі;
  3. Еңбекшілерді үстем феодал-байлар тобының қанауының күшеюі;
  4. Ұлттық араздықтың өршітілуі;
  5. Соғысқа байланысты бұқара жағдайының күрт нашарлауы;
  6. Орыстандыру саясаты.

Көтеріліске қатысушы революцияшыл – демократияшыл зиялылар өкілдері:

- ▶ 1. Жетісуда – Т.Бокин, Б.Әшекеев, Ұ. Саурықов, Ж.Мәмбетов, Ұ. Саурықов (Қарқара).
- 2. Торғайда - Амангелді Иманов.
- 3. Орал облысы мен Бөкей Ордасында – С.Мендешев, Ә.Әйтиев.
- 4. Маңғыстауда – Ж.Мыңбаев.
- 5. Ақтөбеде - Ә. Майкотов.

Жетісудағы көтеріліс:

- ▶ 1916 жылғы шілде-тамызда Жетісу облысындағы қарулы көтеріліс бұқаралық сипат алды. Жетісу облысының генерал-губернаторы Фольбаум ұлтаралық қақтығыстар туғызу үшін арандату шараларын қолданды:
  1. Қоныстанушылар ауылдарындағы орыс кулактарын қаруландырды. Қапал, Лепсі, Жаркент, Пржевальск уезд бастықтарынан жергілікті халыққа ойран салуды ұйымдастыруды талап етті.
  2. Қырғыздардың топтасып, бас қосуын бүлік деп санап, басып – жаныштады.
  3. Көтеріліс басшыларын тұтқындап дала сотына беріп, дереу дарға асуды ұйымдастырды.Осыған қарамастан көтеріліс үдей түсіп, Шу озені мен Ыстықкөлге жақын бүкіл аймақты қамтыды. 10 мыңнан астам қырғыз және қазақ көтерілісшілері Тоқмақты қоршады. Жаркент уезінде көтерілісшілер Таврия, Владислав, Мещеры, Краснодар, Новокиев көтерілісшілері мен подполковник Базилевичтің жазалау отрядының арасында күші тең емес шайқастар болды. Революцияның ірі ошағы-Қарқара аймағы болды. 5мың көтерілісшілер Қарқара жәрменкесін қоршап, Кравченконың жазалау отрядтарын талқандады. 1916 жылы 11 тамызда Лепсі уезінде Масловтың жазалаушы отрядтары 220-ға жуық көтерілісшілерді оққа ұшырды.
Жетісудағы көтеріліс басшыларының бірі Т. Бокин үгіт жұмысына басшылық етіп, соғыстың халыққа қарсы сипатын түсіндірді. Феодалдық тобының сатқындық ролін әшкерелеп, патша жарлығын орындамауға шақырды. Ол 1916 жылғы тамызда революциялық қызметі үшін қамауға алынып, түрмеде Ақпан төңкерісіне дейін отырды. Жетісудағы көтерілісті басуға патша үкіметі жазалау экспедициясын жіберді. 14 батальон, 33 жүздік, 42 зеңбірек, 97 пулемет командасы. Жетісу көтерілісшілері патша әскеріне табандылықпен қарсылық көрсетті, бірақ күш тең болмағандықтан жеңілді. Көтеріліс жетекшілерінің бірі Бекболат Әшекеевті 1916 жылы 9 қыркүйекте жазаушылар Боралдай асуында дарға асты. Сөйтіп, 1916 жылғы қазан айында **Жетісу көтерілісі** талқандалды.

Торғайдағы көтеріліс:

- ▶ Торғай облысындағы көтеріліс ең бұқаралық, ең ұзаққа созылған, ең табанды және билік бір орталықтан жүргізіліп, ұйымдасқан көтеріліс болды. Бұл Торғайдағы көтерілісінің ерекшелігі еді. Көтеріліс барлық уездерді: Торғай, Ырғыз, Ақтөбе, Қостанай уездерін қамтыды. Облыста көтеріліс қамтымаған ауыл немесе елді мекен болмады. Көтеріліске, сондай-ақ Сырдария, Ақмола, Семей болыстарының көтерілісшілері де қатысты. Көтерілісшілер почтаға шабуыл жасады, темір жол табанын бұзып, болыс басқармаларын ойрандады, боластарды өлтірді. Көтеріліс бүкіл облысты қамтыды. 1916 жылы Торғайда болған көтеріліске жұрт арасында танымал халы
- ▶ 1916 жылы 22 қазанда Амангелді басшылығымен 15 мың көтерілісші Торғай қаласын қоршады. Оған қарсы генерал А.Д.Лаврентьевтің 9 мың адамдық жазалаушы тобы жіберілді. қ батыры Амангелді Иманов басшылық етті.
- ▶ **Салдары:**
  - 3 мың адам жауапқа тартылды оның 201-і өлім жазасына кесілді.
  - 161-і каторгаға айналды.
  - Жүздеген ауылдар тоналып, өртелді, жазықсыз адамдар атылды.

1916 жылғы көтерілістің жеңілуінің себептері:

- ▶ 1. Көтеріліс бытыраңқы болып, көтерілісшілер тарапынан ынтымақтың болмауы.
- 2. Көтерілістің ұйымдастырылуы мен басқарылуы дұрыс жүргізілмеді.
- 3. Әскери қарудың жеткіліксіздігі.
- 4. Патша үкіметі жергілікті жердегі руаралық, ұлтаралық діни тартыстар мен қайшылықтарды шебер пайдаланды.
- 5. Алдын- ала белгіленген жоспардың болмады.
- 6. Ұлттық зиялылар арасында бірлік болмады.
- 7. Байлар, феодалдар көтерілісшілер мүддесін сатып кетіп отырды.

Көтерілістің тарихи маңызы:

- ▶ 1. Қазақ халқының революциялық таптық санасы өсті.
- 2. Қазақстан халықтары ұлттық мүдделерінің ортақтығын ұғынды.
- 3. Қозғалыс барасында өкімет құрылымы, қарулы күштер, басқару аппараты құрылды.
- 4. Отаршылдыққа қарсы азаттық күрестің шырқау шыңы болды.
- 5. Қазақ халқының отарлау саясатына қарсы күресе алатын күш екенін көрсетті.
- 6. 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалыс отаршылдыққа қарсы көтерілістердің ішіндегі ең ірісі болды. Көтеріліс революцияға алғышарт қалыптастырды.

Қорытынды

- ▶ Әлихан Бөкейханов: «Қазақ қырғыз осы көтерілісте көп адамын өлтіріп, шаруасын күйзелтсе де, келешекке қандай ел екенін білдірді... Алыспаған, жұлыспаған бостандық атына мінбейді, бұғаудан босамайды, ері құлдықтан, әйелі күңдіктен шықпайды, малына, басына да ие болмайды»
- ▶ Шын мәнінде, 1916 жыл XX ғасырдың соңында қазақ халқының қолы жеткен саяси тәуелсіздігі мен ұлттық мемлекеттігі үшін күрестің бір белесі болып тарихта өз орнын алды.

Пайдаланылған әдебиеттер

- ▶ Қазақстан тарихы: Көне заманнан бүгінгі күнге дейін. Бестомдық. Т. 4.- Алматы: “Атамұра” баспасы, 2010ж
- ▶ Артықбаев Ж. Қазақстан тарихы. Оқулық хрестоматия.- Астана: Фолиант, 2000ж
- ▶ Рысбайұлы К. Қазақстан Республикасының тарихы.-Алматы, 2003ж
- ▶ Аяған Б.Ғ., Әбжанов Х.М., Махат Д.А Қазіргі Қазақстан тарихы: Жоғарғы оқу орындарының тарихшы емес мамандықтарына арналған оқулық/Б.Ғ. Аяғанның редакциясымен.-Алматы: “Раритет”, 2010ж